

УДК 37.111.11

Філософія гуманної педагогіки Марії Монтессорі

Л.Г. ТАРАБАСОВА

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м.Дніпропетровськ, Україна, E-mail: kaf-kor-ped@yandex.ua

Авторське резюме

Досліджується життєвий та творчий шлях Марії Монтессорі, а також спроба виявити джерела наукового методу і педагогічної системи. Використання системи М.Монтессорі в навчанні та вихованні здорових дітей та в реабілітації дітей з обмеженням життєдіяльності та соціальної недостатності. Надання виняткового значення методу індивідуального виховання дітей та перевазі демократичного принципу, свободи розвитку. Встановлено, що педагогічна система Марії Монтессорі має свої методологічні засади. У ній чітко визначено мету, завдання виховання та шляхи їх вирішення. Основною метою виховання за Марією Монтессорі є виховання самостійної і соціально адаптованої особистості, врахування індивідуальних особливостей та закономірностей розвитку дитини, стимулювання її власної активності у вихованні. Вихованець при цьому розглядається, як особистість, що здатна самостійно обрати такий шлях розвитку, який забезпечує реалізацію індивідуальних задатків і досягнень самореалізації. Педагог-філософ розрізняла природу дорослої людини і дитини, визначила роль і значення людини у власному житті, її місце у цьому світі та основні завдання – удосконалення оточуючого соціального середовища і вдосконалення себе як особистості. Ця теорія є методологічним обґрунтуванням системи педагога-філософа Марії Монтессорі.

Ключові слова: науковий метод, філософія виховання М.Монтессорі, педагогічна система, свобода розвитку.

The philosophy of humane pedagogy of Maria Montessori

L.G. TARABASOVA

Dnepropetrovsk regional Institute of postgraduate pedagogical education, Dnepropetrovsk, Ukraine, E-mail: kaf-kor-ped@yandex.ua

Abstract

Examines the life and career of Maria Montessori, as well as attempt to identify the sources of the scientific method and educational system. The use of the system N. Montessori in the training and education of healthy children and in rehabilitation of children with disability and social failure. Providing exceptional value method individual education of children and the superiority of the democratic principle of freedom of development. It is established that the pedagogical system of Maria Montessori has its methodological basis. It clearly defines goals and objectives of education and their solutions. The main purpose of education by Maria Montessori education is an independent and socially adapted personality, individual characteristics and patterns of child development, stimulation of its own activity in education. The pupil is thus considered as a person capable of independently choosing a development path that ensures the realization of individual potentialities and achievements of self-realization. Teacher-philosopher to discern the nature of an adult and child, determined the role and importance of man's own life, her place in this world and main objectives – improving the social environment and improve themselves as individuals. This theory is a methodological justification of the system of the teacher-philosopher Maria Montessori.

Key words: scientific method, philosophy of Montessori education, educational system, freedom of development.

Постановка проблеми. Ідеї та наукові дослідження М.Монтессорі витримали випробування часом. Інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень до методу Монтессорі залишився незмінним. Монтессорі свій метод характеризує як «науковий... по своїй суті і по своїй меті; це подальший ступінь прогресу, вихід з області фізіології, спроба застосувати те, що зроблено гігієною в галузі фізичного розвитку до розвитку психічного».

В основі методу – принцип саморозвитку дитини. Теорія побудована на ідеї дитячого «всотуючого» розуму, тому, що він має здатність увібрати, здобувати інформацію з навколишнього світу без зусиль і несвідомо. З першого дня появи дитини на світ дитина, як губка, через зір, © Л.Г. Тарабасова, 2015

слух, дотик, нюх, смак усотує все, що її оточує.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням педагогічної спадщини М.Монтессорі займалася значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Різні аспекти виховної системи відомого італійського педагога М.Монтессорі, її педагогічна діяльність аналізується у наукових публікаціях вітчизняних учених, педагогів (А.Андрушко, А.Ільченко, Горюнова, І.Дичківська, Т.Михальчук, Т.Мостова, Т.Поніманська, О.Савченко, К.Стрюк). Система Марії Монтессорі розкривається в працях відповідних учених Росії та представників зарубіжної школи (Т.Афанасьєва, М.Богуславський, О.Гоноскова, Л.Байкова, Е.Стендінг, Р.Крамер, Д.Фішер).

Мета дослідження - аналіз науково-педагогічної діяльності Марії Монтессорі з проблем психофізичного розвитку дітей.

Виклад основного матеріалу. Посилаючись на біографічні дані великого педагога-реформатора, її власні праці, спогади біографів, друзів, учених, її послідовників звертаємо увагу на факти, які сприяли формуванню методу наукової педагогіки, філософії Марії Монтессорі.

Педагогічні ідеї М.Монтессорі своєю новизною і гуманістичною спрямованістю захопили розум і душі педагогів різних країн. З її абсолютно незвичайним досвідом знайомляться, вивчають праці, які видані в Римі, інших містах Італії, багатьох країнах світу. В першу чергу широкого поширення набула в перші два десятиліття XX століття книга Монтессорі «Метод наукової педагогіки», який використовується у вихованні дітей в будинках дитини. Книга була перекладена на англійську, німецьку, французьку, російську, українську та інші мови народів світу. У роки становлення радянської школи, суспільного дошкільного виховання в Росії та Україні використовувалася система М.Монтессорі, зокрема, її теорія вільного виховання, збереглася практика підготовки педагогіки за її методом. З початку 30-х рр. ідеї Монтессорі критикувалися як «буржуазні, реакційні», несумісні з новою системою виховання. Належна оцінка і повернення до системи Монтессорі відбувається в 60-ті роки завдяки праці А.П.Усової «Сенсорне виховання дошкільників» (Москва, 1963 р.), в якій система Монтессорі аналізується з позиції сучасної дошкільної педагогіки в аспекті сенсорного виховання [5].

Марія Монтессорі народилася в невеликому містечку Італії в 1870 році, але більшу частину свого дитинства та юності провела в Римі. Вона мріяла стати будь-ким, тільки не вчителем [1].

Емерсон, по відношенню до М.Монтессорі, зазначав, що видатний геній безперечно зобов'язаний своїм попередникам [4, с. 57].

Спочатку вона захоплювалась математикою та мріяла про професію інженера. Вона навчалась у технічній школі для хлопчиків. Потім стала цікавитися біологією. Вступила на медичний факультет римського університету та успішно закінчила його в 1896 році і стає першою в Італії жінкою доктором медицини. Після університету Марія Монтессорі працює асистентом лікаря в психіатричній клініці.

Будучи асистенткою університетської психіатричної клініки в Римі М.Монтессорі часто відвідувала психіатричні лікарні для дослідження хворих і підбору їх для клінічних демонструвань перед студентами. Зацікавившись недорозвиненими дітьми, Монтессорі ознайомилася зі спеціальним методом виховання, винайдений Едуардом Сегеном. Вона проникла ідеєю, поширеною в той час у медичному середовищі, застосування «педагогічного лікування» (фак-

тично, це було поєднання методів педагогіки і медицини) до різних форм хвороб, таких як глухота, параліч, ідіотизм, рахіт і т.д.

На початку своєї роботи з недорозвиненими дітьми з 1898 по 1900 рік, М.Монтессорі стала застосовувати методи своєї теорії. Вона писала: «Я відчула, що методи, які я до них застосовувала, не містять в собі нічого специфічного. Я переконана, що вони раціональніші, ніж ті, що були раніше. Це відчуття зробилося моєю основною ідеєю. Після того, як я залишила школу для дефективних дітей, мало-помалу я переконатися, що ці методи, якби вони були застосовані до нормальних дітей, дали б дивовижні результати для розвитку їхньої індивідуальності».

Читаючи праці Сегена М.Монтессорі зрозуміла, що на першому місці його дидактичного матеріалу знаходиться духовний елемент. В своїй книзі Сеген писав, що все досягнуте у вихованні може зникнути, якщо до цього не буде підготовлений вчитель. На його думку, необхідно, перш за все, щоб учитель був красивий, мав приємний голос, зовнішність і робив усе можливе, аби викликати у дітей симпатію до себе. Окремі жести, відтінки голосу вчителя, на думку Сегена, повинні бути схожими на дії артиста тому, що він повинен підкорити крихкі душі і виховати в них любов до краси та життєрадісність.

Напідставі всього прочитаного М.Монтессорі створила власний метод навчання читанню і каліграфії, яким їй вдалося навчити декількох недорозвинених дітей з притулків для божевільних читати і каліграфічно правильно писати настільки добре, що їх потім відправили на іспит в народну школу разом з нормальними дітьми. Причому вони цілком успішно витримали його. М.Монтессорі після цього сказала: «... в той час, як всі захоплювалися успіхами недоумкуватих, я дошукувалася причин, що затримали здорових і щасливих дітей школи на такому низькому рівні, що на випробуванні з ними могли змагатися нещасні вихованці».

Поступово Марія Монтессорі приходить до висновку, що «розумова відсталість» є скоріше педагогічною, ніж медичною проблемою» [3, с. 43].

В пошуках практичних шляхів надання допомоги своїм пацієнтам вона вивчає праці двох французьких лікарів – Ж.Ігара та Едварда Сегена: «Я не лише проводила практичні експерименти згідно з їхніми методами, але й втілила в життя праці цих благородних та самовідданих людей» [3, с. 52].

Ігар Жан Марі Гаспара (1775-1838) французького лікаря, члена Академії медицини, засновника отіатрії, визнано першим ученим, що мав великий вплив на філософію – Монтессорі-педагогіка.

Призначений у 1799 році лікарем паризького закладу для глухонімих він опублікував велику кількість праць, які принесли йому світове

визнання. Він одним із перших винайшов метод для розвитку слуху, використавши його згодом для лікування всіх органів чуття. Він також став відомим як вихователь Віктора з Аверону, або «дикого хлопчика з Аверону», який довгий час жив у лісі без одягу та спілкування, поки не був спійманий мисливцями та привезений у Париж. Вірячи в силу виховання Ж.Ітар упродовж 5 років працював з цим підлітком. Він створив спеціальні матеріали для навчання мови. Намагаючись виявити здібності дикуна до навчання, французький лікар навчав за допомогою сенсорних вправ, які використовував для лікування глухих дітей. Однак інтелект та мову Віктора не вдалось розвинути. Ж.Ітар припинив свої заняття з ним, коли йому виповнилося 20 років. Хоча результати цього експерименту не були успішними, Марія Монтессорі була вражена терплячою роботою, ретельними спостереженнями за своїм підопічним, а також детальним описом названих «першими кроками експериментальної психології» [7, р. 23].

Створений Жаном Ітаром метод з навчання мови базується на розвитку сенсорики; вправ з виховання почуттів; інші педагогічні методи та засоби буде використовувати Марія Монтессорі в її перших дитячих садках.

Жана Ітара вона назве основоположником наукової педагогіки, здатної змінити як методи навчання, так і самого учня.

Цей експеримент надихнув М.Монтессорі замислитися над необхідністю створення особливого середовища, сприятливого для розвитку задатків та здатностей дитини: «Ми повинні налаштуватися на те, щоб здійснювати свою роботу у співпраці з природою та підпорядковуватися одному з її законів, який говорить, що розвиток відбувається з досвіду взаємодії з навколишнім середовищем» [2, с. 104].

На думку М.Монтессорі, середовище, в якому виховуються діти, повинне стимулювати і підтримувати учнів у навчально-виховному процесі. Як зазначає Т.Михальчук, у виховному середовищі мають панувати свобода, порядок, реальність, природність, естетичність, Монтессорі-матеріал. Це допоможе дітям упорядкувати свої знання про навколишній світ, що в подальшому сприятиме кращому засвоєнню знань і вмінь. Ідеї «виховного простору» М.Монтессорі доцільно використовувати у корекційній роботі з дітьми з особливостями в розвитку. Розвитку усіх видів діяльності дитини, корекції відхилень вищих психічних функцій і становленню її особистості сприяє спеціально створене середовище з урахуванням інтересів і потреб дітей та їхнього розвитку, вікових та індивідуальних особливостей, задач корекційно-виховного впливу, навчальних програм.

М.Монтессорі великого значення надавала естетичному оформленню приміщення, в якому повинні бути кімнатні рослини, «живі куточки»

з домашніми тваринами. Педагог вважав, що доглядаючи за рослинами та тваринами, діти спостерігатимуть за природою, вступатимуть у співробітництво з нею та із задоволенням будуть відвідувати місце навчання. На думку педагога, це дасть змогу прищепити дітям почуття прекрасного, виховати духовну витонченість.

Естетично оформлене приміщення, речі, які знаходяться у ньому, поступово стають «виховним матеріалом»: скляний посуд, крихкий дидактичний матеріал. Педагог називала такий матеріал «донощиками», тому що вони нагадують дітям про грубі, безладні, недисципліновані рухи, працюючи з яким дитина вчиться керувати собою, привчає себе до дисципліни. Цей процес відбувається і в душі дитини, коли, звикнувши до тиші, вона намагається не шуміти. Так дитина самовдосконалюється як особистість.

У створенні цілісної медико-розвивальної системи для дітей з особливими можливостями здоров'я головну роль М.Монтессорі відводила французькому лікарю, одному з засновників олігофренопедагогіки Е.Сегену (1812-1880), який упродовж свого життя займався вихованням розумово відсталих дітей у спеціальних школах – спочатку у Франції, а потім у США. В працях Е.Сегена М.Монтессорі побачила новий підхід, який дав можливість їй зробити висновок, що «розумова відсталість являє собою радше педагогічну, ніж медичну проблему».

Працюючи з розумово відсталими дітьми М.Монтессорі (1898-1900) використовує дидактичний матеріал, створений Е.Сегеном та виготовляє свій власний, який стає дієвим та цікавим засобом виховання. В сучасній педагогічній системі М.Монтессорі використовує багато вправ Е.Сегена. Серед них вправи практичного життя, які сприяють розвитку самостійності та незалежності.

Індивідуальний підхід та створення індивідуальних програм для кожної дитини, спрямованих на фізичний, розумовий та моральний розвиток особистості вважала важливим аспектом у корекційно-розвивальній роботі Е.Сегена. Вказуючи на значну роль, яку зіграв цей вчений в її житті та педагогічній діяльності, М.Монтессорі пізніше напише: «Про себе скажу, що я через 30 років після виходу другої книги Е.Сегена підхопила ідеї та працю цієї великої людини з таким захопленням, з яким він унаслідував праці та думки свого вчителя Ж.Ітара» [3, с. 52].

Упродовж двох років, працюючи з розумово відсталими дітьми М.Монтессорі постійно проводить корекційно-розвивальні заняття для дітей, а також знайомить учителів з новим методом, здатним змусити людину з низьким розумовим рівнем розвитку зростати і розвиватися [3, с. 44]. М.Монтессорі в своїй експериментальній роботі з читання та письма досягає таких результатів, що її вихованці успішно складають

екзамени в державній школі, випередивши за своїми результатами нормальних дітей. Цей успіх змушує замислитися педагога-новатора, чому нормальні діти значно поступаються за результатами екзаменів. Вона пише: «В той час, як всі захоплювались успіхами моїх розумово відсталих, я шукала причини, які утримували здорових щасливчиків на такому низькому рівні, що на екзаменах з ними могли змагатися мої нещасні підопічні [3, с. 47].

Залишивши роботу в ортофреничній школі з розумово відсталими дітьми вона в 1901 році продовжує свої спостереження за навчанням нормальних дітей та хоче зрозуміти причину їх недостатнього розвитку. Повертаючись до праць Е.Сегена починає вивчати антропологію та педагогічну філософію. Як наслідок, робить висновок, що такий же метод може та повинен використовуватися для навчання нормальних дітей. Марія Монтессорі розвинула нову філософію виховання, засновану, з одного боку, на власних спостереженнях, а з другого – на гуманістичних традиціях Ж.Ж.Руссо, Й-Г. Песталоцці, Ф.Фребеля, які надавали особливої значущості вродженому потенціалу дитини та її здатності розвиватися в умовах свободи і любові. Своєрідність педагогічної філософії М.Монтессорі полягає в тому, що дитинство, на її думку, - не просто період життя, а «інший полюс природи людини», і що дорослий залежить від нього. Італійський педагог дуже вірила у можливість маля, який, на її думку, «вступає до світу, щоб відновити людство».

В своїх лекціях М.Монтессорі підкреслювала важливість наукового підходу в педагогіці, необхідність ретельних клінічних спостережень як за розумово відсталими дітьми, так і здоровими. Педагог-реформатор поділяє заклик Дж.Серджі до перебудови прийомів виховання, які сприятимуть «відродженню людства». Під впливом Дж.Серджа антропологічний підхід стає фундаментом педагогічної системи М.Монтессорі.

М.Монтессорі відкриває перший будинок дитини в Римі, а також 6 січня 1907 року почала працювати перша школа, в якій почалася апробація її наукового методу, а також лабораторія для спостереження за природньою поведінкою нормальних дітей та проведення експерименту по включенню їх у процес навчання.

Вона робить відкриття, що діти дошкільного віку не лише володіють великим бажанням навчатися, але й можуть навчатися самостій-

но за умов створення навчального середовища. М.Монтессорі розуміла, що новий метод навчання малих дітей був лише початком її руху, що результати її відкриття з часом будуть розповсюджені на різні вікові групи та різні рівні освіти, включаючи університети [4, с. 68].

Висновки. Аналізуючи основні праці Марії Монтессорі, факти життя можна зробити висновки про науковий характер її методу словами автора: «Мені здається, що своїм методом я створила умови, необхідні для розвитку наукової педагогіки, і той, хто використає його в роботі, тим самим відкриє лабораторію експериментальної педагогіки» [3, с. 265].

У Декларації Братиславського Європейського конгресу (2011 р.) відмічається, що починаючи з 1913 р., М.Монтессорі проявила себе експертом наукової педагогіки і науковий підхід здійснювався в усіх сферах педагогічної діяльності. [6]

За визнанням доктора Марії Монтессорі народженню нового методу передували 50 років діяльної роботи та наслідування праць трьох лікарів: основоположника італійської педагогічної антропології Дж. Серджі (цілісне знання про дитину та цілісний підхід до її морального, розумового та фізичного розвитку, необхідності клінічних спостережень, використання антропологічної інформації, індивідуального підходу, індивідуальних програм для кожної дитини соціально обумовлена практична діяльність); ідей французьких лікарів Ж.Ігара і Е.Сегена, які працювали з дітьми, що мають проблеми в інтелектуальному та фізичному розвитку, спираючись на гуманістичні принципи глибокої поваги та любові до дитячої душі [3, с. 52].

Ідеї М.Монтессорі розповсюдилися по всьому світу. Сьогодні Монтессорі-дитячі садки і школи існують в країнах Європи та Америки, Азії та Австралії. На початку XX століття вони виникли і в нашій країні. Однак згодом через уніфікацію типів дошкільних закладів, програм і методів роботи з дітьми, а також через різку критику теорії Монтессорі за те, що вона не відповідала керівним ідеологічним настановам, які панували на той час у педагогіці, її педагогічна система була категорично заборонена. З початку 90-х рр. вітчизняна Монтессорі-педагогіка переживає своє друге народження. На даний час у деяких дошкільних закладах України, Росії, Білорусі накопичується досвід інтеграції основ Монтессорі-педагогіки з традиційними вітчизняними виховними й освітніми програмами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гоноскова О.Б. М.Монтессорі: Роль движения в развитии, воспитании и обучении ребенка в дошкольном образовании [Текст]. // Педагогика и психология как ресурс развития современного общества: материалы Международной научно-практической конференции 4-6 октября 2012 года. – Рязань: РГУ имени С.А.Есенина, 2012. – 400 с. – С. 340-346.
2. Монтессорі М. Впитывающий разум ребенка [Текст]. – СПб.: Благотворительный фонд «Волонтеры», 2011. – 320 с.

3. Монтессори М. Метод научной педагогики. Дом ребенка [Текст] / пер. с ит. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 270 с.
4. Стэндинг Э.М. Жизнь и творчество Марии Монтессори [Текст]. – СПб.: Благотворительный фонд «Волонтеры», 2010. – 400 с.
5. Усова А.П. Сенсорне виховання дошкільників [Текст]. – М., 1963.
6. Declaration of Bratislava. – URL: www.montessori-europe.com
7. Montessori M. The Discovery of the Child [Text]. – New York: Ballantine Books, 1972. – 339 p.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2015

REFERENCES:

1. *Gonoskova O.B.* M.Montessori: Rol dvizheniya v razvitii, vospitanii i obuchenii rebenka v doskolnom obrazovanii (Maria Montessori: the Role of movement in development, the education and training of the child in preschool education). *Pedagogika i psihologiya kak resurs razvitiya sovremennogo obshchestva: materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii 4-6 oktyabrya 2012 goda.* Ryazan: RGU imeni Esenina, 2012, 400 p., pp. 340-346.
2. *Montessori M.* Vpityvayushchiy razum rebenka (The absorbent mind of a child). St. Petersburg, 2011, 320 p.
3. *Montessori M.* Metod nauchnoy pedagogiki. Dom rebenka (The method of scientific pedagogy. Children's home) / per. S it., Moscow, 2010, 270 p.
4. *Stending E.M.* Zhizn i tvorchestvo Marii Montessori (The life and work of Maria Montessori), St. Petersburg, 2010, 400 p.
5. *Usova A.P.* Sensorne vyhovannya doshkolnykiv (Touch the education of preschool children). Moscow, 1963.
6. Declaration of Bratislava. – URL: www.montessori-europe.com
7. Montessori M. The Discovery of the Child. – New York: Ballantine Books, 1972. – 339 p.

Тарабасова Любов Гаврилівна – кандидат філософських наук, старший викладач
Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Адреса: 49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70
E-mail: kaf-kor-ped@yandex.ua

Tarabasova Lyubov Gavrylivna – PhD in philosophy, senior Lecturer
Dnepropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education
Address: 70, Sverdlov Str., Dnipropetrovsk, 49006, Ukraine
E-mail: kaf-kor-ped@yandex.ua